

De moslimgemeenschap

Mazyar Khoojinian

1. Bibliografie

1.1. Algemene studies

- FRENNET-DE KEYSER (A.). Une tentative d'organiser les laïques musulmans: le CLAM (Centre laïque arabo-musulman), 1989-1997, in *RBHC*, 2007, p. 557-581.
- TORREKENS (C.). Concentration des populations musulmanes et structuration de l'associatif musulman à Bruxelles, in *Brussels studies*, nr. 4, 2007 (www.brusselsstudies.be).
- EL BATTIUI (M.), KANMAZ (M.). *Moskeeën, imams en islamleerkrachten in België. Stand van zaken en uitdagingen*. Brussel, 2004.
- BOUSETTA (H.), MARÉCHAL (B.). *Islam en moslims in België. Lokale uitdagingen & algemeen denkkader – Synthesenota*. Brussel, 2003.
- MANÇO (U.), ed. *Voix et voies musulmanes en Belgique*. Brussel, 2000.
- DASSETTO (F.), ed. *Facettes de l'islam belge*. Louvain-la-Neuve, 1997.
- LEMEN (J.), ed. *De integratie van islam in België, anno 1993*. Brussel, 1992.
- DASSETTO (F.), BASTENIER (A.). *L'Islam transplanté. Vie et organisation des minorités musulmanes en Belgique*. Antwerpen, 1984.

1.2. Institutionele analyses

- SHAHID (W.A.R.), VAN KONINGSVELD (P.S.). *Islam in Nederland en België: religieuze institutionalisering in twee landen met een gemeenschappelijke voorgeschiedenis*. Leuven-Parijs, 2008.
- MANÇO (U.), KANMAZ (M.). De la pathologie au traitement. La gestion municipale de l'islam et des musulmans de Belgique, in *Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien*, 2002, p. 57-88.
- RATH (J.), PENNINX (R.), GROENENDIJK (K.), MEYER (A.). *Western Europe and Its Islam. The Social Reaction to the Institutionalization of a "New" Religion in the Netherlands, Belgium and the United Kingdom*. Leiden, 2001.
- PANAFIT (L.). *Quand le Droit écrit l'Islam. L'intégration juridique de l'Islam en Belgique*. Brussel, 1999.
- BLAISE (P.), DE COOREBYTER (V.). L'Islam et l'Etat belge, in *Res Publica*, 1993, p. 23-37.
- BLAISE (P.), DE COOREBYTER (V.). L'Islam et l'école. Anatomie d'une polémique, in *CH CRISP*, 1990, nrs. 1270-1271.

BASTENIER (A.), DASSETTO (F.). *Enseignants et enseignement de l'islam au sein de l'école officielle en Belgique*. Louvain-la-Neuve, 1987.

2. Historisch overzicht

Begin jaren 1920 wordt er voor het eerst melding gemaakt van een moslimbevolkingsgroep in België. Het gaat hierbij vooral om Maghrebijnse arbeiders die via Noord-Frankrijk naar ons land migreren. Toch duurt het tot de jaren 1960 voor die moslimbevolking echt begint te groeien. De groei is het gevolg van een migratieproces vanuit Marokko en Turkije, dat wordt bevorderd door de ondertekening van de bilaterale arbeidsovereenkomsten met de regeringen van die twee landen. Op een aantal locaties worden gebedsplaatsen ingericht, in sommige mijnsteden worden kleine moskeeën gebouwd en de gastarbeiders richten feitelijke verenigingen op, onder meer om aan hun religieuze plichten te kunnen voldoen. Toch krijgt de eigenlijke institutionalisering van de islam pas echt vorm met de erkenning van de godsdienst in het Koninklijk Besluit (KB) van 1968, dat de internationale vereniging ICC (*Islamitisch en Cultureel Centrum*) als rechtspersoon erkent, en de concessie van het oosters paviljoen in het Jubelpark, dat de Grote Moskee van Brussel zal huisvesten. Dit centrum, dat begin jaren 1960 onder impuls van enkele bekeerde Belgen in samenwerking met een aantal buitenlandse studenten en Albanese vluchtelingen wordt opgericht, komt om financiële redenen en door een gebrekkige infrastructuur al snel onder de hoede van enkele ambassades van moslimlanden, Saudi-Arabië op kop, die voor het beheer en de financiering zorgen.

Op 19 juli 1974 wordt de wet tot erkenning van “de besturen belast met het beheer van de temporalien van de islamitische eredienst” unaniem goedgekeurd. De moslimgemeenschap in België is op dat ogenblik nog behoorlijk klein en mist een algemene structuur. De wet is dus in de eerste plaats het indirecte gevolg van de diplomatieke en economische relaties tussen België en Saudi-Arabië. Ze wijzigt de wet van 4 maart 1870 op de kerkfabrieken, om aan de (provinciaal in te richten) moslimcomités subsidies te kunnen verlenen voor de bouw en het onderhoud van de godshuizen en voor de bezoldiging van de bedienaars van de eredienst. De wet wordt in 1978 aangevuld met een KB dat de erkenningsprocedure voor de moslimgemeenschappen formuleert en hen toelaat om comités op te richten die instaan voor het materiële beheer van de eredienst en die hun betrekkingen met de overheid waarnemen. In de geest van de wet van 1974 wordt het ICC belast met de bepaling van het aantal verkiesbare leden bij de eerste samenstelling van de comités en met de organisatie van de eerste verkiezingen.

In overleg met zijn Vlaamse tegenhanger nodigt de minister van Nationale opvoeding en Franse Cultuur in 1975 de onderwijsinstellingshoofden van alle netten d.m.v. een rondzendbrief uit om lessen islamitische godsdienst in te voeren. De minister wijst meteen ook het ICC aan als organisatie om die lessen in te richten. We merken op dat dit initiatief al een paar jaar eerder door een aantal gemeentelijke overheden was genomen.

Het ICC krijgt dus de belangrijkste beslissingsapparaten voor de institutionalisering van de islam toebedeeld en wordt daarmee *de facto* als belangrijkste bestuurlijke instelling voor de islamitische eredienst erkend. In de jaren 1970

wordt het ICC in België ook de vertegenwoordiger van de Islamitische Wereld Liga, waaronder het vanaf 1982 ook officieel ressorteert, wat aangeeft hoe groot de invloed van Saudi-Arabië binnen de organisatie is. Zijn activiteiten zijn heel breed (verspreiden van de gebedstijden en pedagogische publicaties, organiseren van koranlessen, toekennen van bekeringsakten voor de bedevaart of het “halal”-label, afleveren van verblijfsattesten voor imams tijdens de Ramadan), maar zijn representativiteit op het niveau van de lokale gemeenschappen is zwak.

Daartegenover staan verschillende concurrerende instellingen die zich verzetten tegen de erkenning van de imam-directeur van het ICC als vertegenwoordiger van de islamitische eredienst:

- De vereniging *Culture et Religion Islamique* (CRI), opgericht in 1976, behoort eerder tot een “lekenstrekking” en brengt vakbondsmensen en verantwoordelijken van verenigingen samen die dicht bij de christelijke en socialistische vakbond staan. De vereniging wordt pas echt actief in de periode 1981-1983 en verwerft samen met het ICC het recht om islamleraars te benoemen.
- De diplomatieke en consulaire instanties van Marokko en Turkije, die respectievelijk via *Amicales* en de *Fondation Religieuse Islamique Turque en Belgique / Turks Religieuze Islamitische Stichting in België*, opgericht in 1982 en nauw verbonden met het Presidium voor Godsdienstzaken van Turkije (Diyamet), de godsdienst gebruiken om hun onderdanen te controleren en aan zich te binden.
- De *Fédération des Mosquées et des Associations Culturelles et Islamiques de Belgique*, de organisatie van de bekeringsbeweging *Jama'at al-Tabligh* (Gemeenschap voor de Boodschap) in België, opgericht in 1985, baseert zijn discours van in het begin op de tweedeling tussen de islam van het volk, waarvan zij de vertegenwoordiger zou zijn, en de islam van de rijken en de machtigen, die zogezegd vertegenwoordigd wordt door het ICC. In de jaren 1980 gaat de *Fédération* samenwerken met het ICC, wat tot een interne scheuring leidt.
- De *Ligue d'Entraide Islamique*, ook in 1985 opgericht, heeft banden met de beweging van de Moslimbroederschap. De liga legt de nadruk op een generatiekloof tussen de islam van de ouders en de islam van de jeugd, die zij beweert te vertegenwoordigen.
- De *Fédération Islamique de Belgique / Islamitische Federatie van België*, opgericht in 1986, is de Belgische emanatie van de Turkse moslimorganisatie *Milli Görüş* (Nationale Visie). De federatie is meer een concurrent van het Diyanet dan van het ICC.

Het merendeel van de moslimverenigingen en de lokale moskeeën, al dan niet verbonden met federaties, vormt zich in de jaren 1970 en 1980 om tot vzw's.

Toch is op het einde van jaren 1980 nog geen enkele moslimgemeenschap erkend en de kwestie van de institutionalisering van de islam wordt gemarginaliseerd omdat een vrij culturalistische opvatting van de islam veld wint. Die laatste vloeit voort uit de dramatisering van de integratieproblemen van moslimmigranten, gekoppeld aan een overdreven angst voor een groeiend moslimintegroisme op Belgische bodem. De machtsspelletjes tussen de verschillende islamitische verenigingen, waarvan er een aantal de “gematigde” stem van de islam

laten horen, dragen ertoe bij dat de erkenning van een centrale eredienstorganisatie in een impasse terecht komt. De polemiek wordt nog heftiger met de kwestie van de islam op school. Sommige gemeenten zetten het islamonderricht stop omdat er geen officiële islamitische vertegenwoordiging is die de kandidaatleraren aanwijst. Wat later opent de eerste vrije islamitische school van België zijn deuren in Brussel. Dit initiatief van het ICC brengt het debat over de oprichting van een islamitische “zuil” binnen de Belgische samenleving weer op gang. Ook het geschil over het dragen van de hoofddoek heeft zijn invloed op dit debat.

Uiteindelijk ontnemen de Belgische autoriteiten het ICC zijn vertegenwoordigingsmonopolie door de oprichting in 1990 van een *Voorlopige Raad der Wijzen* die de regering moet adviseren over de oprichtingsmodaliteiten van een centrale eredienstorganisatie voor de islam. Er komt ook een technische commissie die de aanstelling van islamleraren moet opvolgen. Het ICC beslist om niet deel te nemen aan de voorlopige raad en werkt mee aan de uitwerking van een islamitische instantie die wordt samengesteld op basis van verkiezingen en die als gesprekspartner van de staat zou kunnen optreden, overeenkomstig de voorstellen van het Koninklijk Commissariaat voor het Migrantenbeleid. Die verkiezingen, die niet worden erkend door de Belgische overheid, noch door de Turkse en Marokkaanse diplomatieke autoriteiten, vinden plaats in 1991. Ze leiden tot de oprichting van een *Hoge Raad voor Moslims van België* (HRMB). Enerzijds werd die verkiezing dus niet erkend, anderzijds had de Raad van Wijzen geen draagvlak. En dus kwam er ruim maar discreet overleg op gang tussen de groeperingen met verschillende leerstellingen, spirituele overtuigingen en etnisch-nationale samenstellingen. In 1992 wordt een “Technisch Comité bis” opgericht. De onderhandelingen gaan door en monden in 1993 uit in een Constituante en een voorlopige Executieve, die in 1994 wordt erkend. Die executieve wordt bevoegd voor het onderwijs en krijgt het recht om aalmoezeniers in gevangenen en instellingen aan te wijzen, maar is nog steeds geen officieel erkende centrale eredienstorganisatie. In 1998 komt er een nieuwe procedure die leidt tot de verkiezing van een *Executief van de Moslims van België* (EMB), maar niet zonder inmenging van de minister van Justitie die een aantal kandidaten voor de executieve weigert.

Sindsdien zit de instelling in woelig vaarwater, met talloze interventies door de toezichhoudende overheid en een terugkeer van de Belgische islam in een diplomatiek en internationaal kader, maar ook met telkens terugkerende debatten over dit thema bij verkiezingen, omdat de moslimgemeenschap in sommige gemeenten een niet te onderschatten kiespubliek vormt. Er ontstaan ook kleine religieuze moslimpartijen (*Noor*, *Parti de la Citoyenneté et de la Prospérité*, *Parti Jeunes Musulmans*, *Moslim Democratische Partij*). Wat de organisatie van de eredienst betreft, staan er nieuwe, vooral Marokkaanse actoren op, via de *Unie van Moskeeën en Islamitische Verenigingen / Unions des Mosquées et Associations Islamiques*, de provinciale moskeeverenigingen. Andere moslimgemeenschappen, zoals de *Alévis* of de *Ahmadi*, ontplooiën hun activiteiten buiten de bestaande instellingen om.

3. Archieven

3.1. *Bewaring en inventarissen*

Omdat de moslimgemeenschap in België relatief laat is ontstaan, is het natuurlijk moeilijk en vooral voorbarig om een degelijk archiefcorpus te vinden dat kan worden geraadpleegd en dat al geïnventariseerd is. Er bestaat bij ons weten geen enkele inventaris over een mosliminstelling. De oudste islamitische organisaties zijn amper veertig jaar oud en de EMB is nog maar een tiental jaren actief. De grote diversiteit van de moslimgemeenschap en haar culturele organisaties maakt de heuristiek van de bronnen nog complexer. De archieven van de moslimverenigingen worden ofwel door die organisaties zelf bewaard – als ze nog actief zijn – en/of door privépersonen die vaak zelf aan de opbouw van de archieven hebben meegewerkt. In 2009 is een onderzoeksproject van start gegaan, geleid door KADOC en AMSAB-ISG, om een “stafkaart” van migrantenorganisaties (dus uiteraard ook moslimverenigingen) in Vlaanderen te realiseren.

Niettemin biedt het *Centrum voor Islam in Europa* (CIE) van de Universiteit Gent, dat in 1998 is opgericht, op zijn website (www.flwi.ugent.be/cie/) gedetailleerde documentatie aan over de moslimgemeenschap in België. Deze bron is vooral interessant voor de jaren 2000.

De “institutionele” archiefcentra bewaren geen enkel fonds dat aan dit specifieke thema is gewijd. De Fedechar-archieven, die in het Rijksarchief te Hasselt worden bewaard, of de archieven van de Migrantendienst van de CSC Liège (CARHOP) bezitten maar enkele dossiers over de vroegste culturele en religieuze activiteiten van de islamitische gastarbeiders. De papieren van Pierre Le Grève, die door het SOMA worden bewaard, bevatten een paar dossiers over de activiteiten van het CRI.

Op institutioneel niveau vormen de archieven van het *Islamitisch en Cultureel Centrum / Centre Islamique et Culturel* alleszins een essentieel fonds voor de studie van de moslimgemeenschap en haar institutionalisering in de jaren 1970-1990. Ze worden in diezelfde instelling bewaard. De archieven van de diplomatieke en consulaire instellingen van de Republiek van Turkije en het Koninkrijk Marokko zijn twee absoluut noodzakelijke fondsen voor wie de vestiging en ontwikkeling van de officiële islamvarianten van deze twee landen in België wil bestuderen (de adressen van deze instellingen zijn in de lijst achteraan in dit volume opgenomen). Voor de ambassade van Turkije moeten we wel vermelden dat er een hiaat bestaat tussen de archieven van het Bureau van de Arbeidsadviseur (dat de jaren 1960-1970 behandelt) en die van het Bureau van de Adviseur voor Sociale en Religieuze Zaken (vanaf de jaren 1980). Ze bevatten correspondentie en verslagen van activiteiten of van vergaderingen van de adviseur voor religieuze zaken en de Turkse moslimverenigingen die lid zijn van de Diyanet. Voor een overzicht van het soort bronnen waarover de Turkse diplomatieke instelling beschikt:

TAVUKÇUOĞLU (M.). *Belçika'da Türk Ailesi ve Din Egitimi* (Het Turkse gezin in België en het godsdienstonderwijs). Konya, 2000.

3.2. *Belangrijkste bronnenreeksen*

3.2.1. *Akten betreffende de oprichting, de statuten, de leden en het bestuur van islamitische verenigingen*

Omdat de meeste moskees en moslimverenigingen vzw's zijn, vindt men meer informatie over hun statuten en hun raden van bestuur in de:

Verzameling van de akten betreffende verenigingen zonder winstoogmerk en publieke stichtingen. Bijlagen bij het Belgisch Staatsblad. Brussel, 1969-.

3.2.2. *Activiteitsverslagen*

Alle moslimverenigingen en/of moskeeën kunnen minstens hun jaarverslagen bewaard hebben met het oog op hun algemene vergaderingen.

4. **Publicaties**

4.1. *Officiële publicaties*

RAMBARAN (S.), SAATÇI (B.), VAN DEN BUYS (E.), JANSSEN (D.). *Islamitische organisaties in Limburg 2007*. Hasselt, 2007.

VAN GEERTRUYEN (G.). *Bezoek eens een moskee...: moskeeën en moslims in Oost-Vlaanderen*. Gent, 2006.

Selimiye Moskee Heusden-Zolder. Heusden-Zolder, 2004.

VANDENBORRE (A.-L.). *Het passief der nalatenschappen. Begraveniskosten m.b.t. islamitische begravingen*. Brussel, 2001.

DE LEY (H.). *Gent, een stad waar ook moslims zich "thuis" kunnen voelen, memorandum voor permanent overleg tussen stadsbestuur en moslimgemeenschap*. Gent, 1998.

Centre islamique et culturel de Belgique: Grande Mosquée de Bruxelles. Brussel, z.j. (in het Nederlands: *Islamitisch en cultureel centrum van België: Grote Moskee van Brussel*. Brussel, z.j.).

4.2. *Gepubliceerde rapporten*

VERENIGING VAN DE LEERKRACHTEN ISLAMITISCHE GODSDIENST VAN
VLAANDEREN

Werkingsverslag. Antwerpen, 1990-.

4.3. *Periodieke publicaties*

ISLAMITISCH EN CULTUREEL CENTRUM VAN BELGIË

Islamitische Nieuwsbrief. Brussel, 1989-1995.

HOGE RAAD VOOR MOSLIMS VAN BELGIË

Le Conseil. Brussel, 1993-1996.

EXECUTIEF VAN DE MOSLIMS VAN BELGIË

Bulletin d'information de l'Exécutif des Musulmans de Belgique. Brussel, 2005.

VERENIGING VOOR ONTWIKKELING EN EMANCIPATIE VAN MOSLIMS

De Wegwijzer. Antwerpen, 1999-.

ASSOCIATION EUROPÉENNE MUSULMANE (www.aem-asbl.be)

Bulletin mensuel de l'Association Européenne Musulmane. Luik, 2000-.

Zie ook de tijdschriften *Tribune immigrée* (1985-1992) en *Nouvelle Tribune* (1992-).

